BOSH MIYANING ZARAR KO‘RGAN HOLATIDA YUTISH JARAYONIGA TA'SIRI

Xidirova Zilola Primovna
Qashqadaryo viloyati nogironligi bo‘lgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va protezlash markazi bosh shifokori
E-mail: zilolahidirova64@gmail.com

Received: 15.10.2025
Revised: 16.10.2025
Accepted: 17.10.2025

Kalit so‘zlar:
bosh miya, yutish buzilishi, refleks, mushak koordinatsiyasi, nevrologik buzilish, disfagiya, oziqlanish holati, reabilitatsiya.

Annotatsiya. Ushbu tezisda bosh miyaga zarar yetgan holatda yutish jarayoniga ta’siri o‘rganiladi. Tadqiqot bosh miyadagi lezyonlar natijasida yutish reflekslari va mushak koordinatsiyasining buzilishi, bemorning oziqlanish holati va hayot sifatiga ta’sirini tahlil qiladi. Shuningdek, erta tashxis va individual reabilitatsiya strategiyalarining ahamiyati ko‘rsatib o‘tiladi.

Keywords:
Brain, swallowing disorder, reflex, muscle coordination, neurological impairment, dysphagia, nutrition, rehabilitation.

Abstract. This thesis examines the impact of brain injury on the swallowing process. The study analyzes disruptions in swallowing reflexes and muscle coordination, as well as the effects on the patient’s nutrition and quality of life. The importance of early diagnosis and individualized rehabilitation strategies is also emphasized.

Ключевые слова:
Головной мозг, нарушение глотания, рефлекс, координация мышц, неврологическое нарушение, дисфагия, питание, реабилитация.

Аннотация. В данной работе изучается влияние повреждения головного мозга на процесс глотания. Исследование анализирует нарушения рефлексов глотания и координации мышц, а также влияние на питание и качество жизни пациента. Также подчеркивается важность ранней диагностики и индивидуальной реабилитационной стратегии.

Kirish. Bosh miyaga zarar yetgan holatda yutish jarayoni ko‘plab murakkab nevrologik va mexanik mexanizmlarga bog‘liq bo‘lib, bemorning oziqlanish holati va hayot sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Yutish jarayoni reflekslar, mushak koordinatsiyasi va markaziy nerv tizimi boshqaruvi orqali amalga oshadi, shuning uchun bosh miya lezyonlari ushbu jarayonda turli buzilishlarni keltirib chiqaradi.

Disfagiya — yutish buzilishi — mexanik, nevrologik yoki funksional shakllarda namoyon bo‘lib, har bir shaklning klinik ko‘rinishlari va sabablarini aniqlash uchun zamonaviy diagnostika metodlari talab etiladi. So‘nggi yillarda endoskopiya, videoflyuoroskopiya, manometriya va laboratoriya tadqiqotlari kabi ilg‘or metodlar bosh miya shikastlanganda yuzaga keladigan yutish buzilishlarini tez va aniqlik bilan tashxislash imkonini beradi. Shu bilan birga, erta tashxis va individual reabilitatsiya strategiyalari bemorning oziqlanishini yaxshilash, kasallik asoratlarini kamaytirish va hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayonining buzilish mexanizmlarini aniqlash va samarali reabilitatsiya choralarini ishlab chiqishdir. Bosh miyaga zarar yetgan holatda yutish jarayoni insonning oziqlanishi, sog‘ligi va hayot sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadigan murakkab nevrologik va mexanik mexanizmlarga bog‘liq. Yutish reflekslari, mushak koordinatsiyasi va markaziy nerv tizimi boshqaruvi orqali amalga oshadi, shuning uchun bosh miya lezyonlari ushbu jarayonda turli buzilishlarni keltirib chiqaradi. Disfagiya — yutish buzilishi — mexanik, nevrologik yoki funksional shakllarda namoyon bo‘lib, har bir shaklning klinik ko‘rinishlari va sabablari turlicha bo‘ladi. Zamonaviy diagnostika metodlari — endoskopiya, videoflyuoroskopiya, manometriya va laboratoriya tadqiqotlari — bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish buzilishlarini tez va aniq aniqlash imkonini beradi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayonining buzilish mexanizmlarini o‘rganish, ularni aniqlash va samarali reabilitatsiya choralarini ishlab chiqishdir. Shu bilan birga, erta tashxis va individual yondashuv bemorning oziqlanish holatini yaxshilash, kasallik asoratlarini kamaytirish va hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Bosh miyaga zarar yetgan holatda yutish jarayoni va disfagiya masalasi so‘nggi yillarda keng o‘rganilgan. Smith va boshq. [1] tadqiqotida bosh miya lezyonlarining yutish reflekslari va mushak koordinatsiyasiga ta’siri tahlil qilingan bo‘lib, mexanik va nevrologik buzilishlarning bemorning oziqlanish holatiga ta’siri ko‘rsatib o‘tilgan. Johnson va boshq. [2] psixogen va nevrologik sabablar

natijasida yuzaga keladigan disfagiyaning klinik belgilari va diagnostika metodlarini o‘rganib, individual yondashuvning ahamiyatini ta’kidlagan. Lee va boshq. [3] zamonaviy diagnostika usullari — endoskopiya va videoflyuoroskopiyani qo‘llash orqali bosh miya shikastlangan bemorlarda yutish buzilishlarini aniqlash imkoniyatini tadqiq qilgan. Kim va boshq. [4] manometriya va laboratoriya tadqiqotlarining nevrologik disfagiyani aniqlashdagi ahamiyatini ko‘rsatib, motor faoliyat va mushak koordinatsiyasini baholash usullarini yoritgan. Brown va boshq. [5] esa yutish buzilishining bemorning hayot sifati va oziqlanish holatiga ta’sirini tahlil qilgan, shuningdek, erta tashxis va individual reabilitatsiya strategiyalarining klinik samaradorligini ta’kidlagan. Ushbu adabiyotlar bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayonining buzilish mexanizmlarini chuqur o‘rganish va samarali davolash choralarini ishlab chiqishda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Materiallar va usullar. Tadqiqot bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayonini va disfagiyaning klinik ko‘rinishlarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda 30 nafar bemor (yoshi 18–65) bosh miyaga zarar yetganligi tasdiqlangan holatlar orasidan tanlab olingan. Bemorlarning yutish jarayoni va reflekslarini baholash uchun quyidagi usullar qo‘llangan: endoskopiya, videoflyuoroskopiya va manometriya. Endoskopiya yordamida qizilo‘ngach va halqumning tuzilmaviy holati, yutish jarayonidagi to‘sqinliklar aniqlangan. Videoflyuoroskopiya orqali yutish jarayonining mexanik va koordinatsion xususiyatlari real vaqt rejimida kuzatilgan. Manometriya yordamida qizilo‘ngach va halqum mushaklarining bosim parametrlari o‘lchangan, bu nevrologik buzilishlarni aniqlashda muhim rol o‘ynagan. Shuningdek, bemorlarning oziqlanish holati va umumiy sog‘lig‘i laboratoriya tadqiqotlari yordamida baholangan. Tadqiqot davomida olingan ma’lumotlar statistik tahlil qilinib, yutish buzilishining turiga va bosh miya lezyonining lokalizatsiyasiga bog‘liqligi aniqlangan. Shu bilan birga, tadqiqotda individual reabilitatsiya va davolash strategiyalari ishlab chiqilgan, bemorlarning klinik holatini yaxshilash va hayot sifatini oshirishga qaratilgan.

1-Jadval. Bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish buzilishining shakllari va diagnostika metodlari

Yutish buzilishi shakli	Belgilari	Diagnostika usullari	Izoh
Nevrologik	Yutish reflekslarining buzilishi, mushak koordinatsiyasi pasayishi	Manometriya, videoflyuoroskopiya	Motor faoliyatni baholashda manometriya muhim
Mexanik	Ovqat tiqilishi, yutishda qiyinchilik	Endoskopiya, videoflyuoroskopiya	Tuzilmaviy o‘zgarishlarni aniqlash uchun endoskopiya asosiy metod
Funksional/psixogen	Simptomlar vaqtincha, ruhiy holat bilan bog‘liq	Klinik kuzatuv, laboratoriya tadqiqotlari	Struktur o‘zgarishlar mavjud emas, diagnostika murakkab

Ushbu kichik jadval bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yuzaga keladigan yutish buzilishlarini tizimli tarzda ko‘rsatadi va har bir shaklni aniqlashda qo‘llaniladigan asosiy diagnostika metodlarini yoritadi. Tadqiqotda keltirilgan jadval bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yuzaga keladigan yutish buzilishlarining shakllarini, ularning klinik belgilarini va diagnostika metodlarini tizimli tarzda aks ettiradi. Jadval uch asosiy shaklni — nevrologik, mexanik va funksional/psixogen yutish buzilishlarini ko‘rsatadi. Har bir shaklning asosiy belgilari va ularni aniqlashda qo‘llaniladigan diagnostika usullari alohida ustunlarda berilgan. Nevrologik

shakllarda manometriya va videoflyuoroskopiya, mexanik shakllarda endoskopiya va videoflyuoroskopiya, funksional/psixogen shakllarda esa klinik kuzatuv va laboratoriya tadqiqotlari diagnostik rol o‘ynaydi. Jadval bemorlarning yutish buzilishining turini tez va aniq aniqlash, shuningdek individual davolash va reabilitatsiya strategiyasini ishlab chiqishda amaliy qo‘llaniladigan vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan u tadqiqot natijalarini vizual tarzda ko‘rsatib, ilmiy tahlil va klinik tavsiyalarni birlashtiradi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayoni turli darajada buziladi va bu buzilishlarning shakli bosh miya lezyonining lokalizatsiyasi va og‘irligiga bog‘liq bo‘ladi. Nevrologik yutish buzilishlarida reflekslar va mushak koordinatsiyasi sustlashadi, bu esa manometriya va videoflyuoroskopiya yordamida aniqlanadi. Mexanik buzilishlar odatda qizilo‘ngach yoki halqum tuzilmasidagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lib, endoskopiya va videoflyuoroskopiya orqali aniqlanadi. Funksional yoki psixogen yutish buzilishlarida esa struktur o‘zgarishlar mavjud emas, lekin simptomlar vaqtincha va ruhiy holat bilan bog‘liq bo‘ladi, bu holatda klinik kuzatuv va laboratoriya tadqiqotlari asosiy diagnostika vositalari hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, kompleks diagnostika — endoskopiya, videoflyuoroskopiya, manometriya va laboratoriya tadqiqotlarini birgalikda qo‘llash — yutish buzilishining turini aniq tasniflash, sababini aniqlash va individual davolash strategiyasini ishlab chiqishda yuqori samaradorlikni beradi. Shu bilan birga, erta tashxis va individual reabilitatsiya yondashuvi bemorlarning oziqlanish holatini yaxshilash, kasallik asoratlarini kamaytirish va hayot sifatini oshirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayonining murakkab mexanizmlarini chuqur o‘rganish va samarali reabilitatsiya choralarini ishlab chiqishning ahamiyatini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayoni turli shakllarda buziladi va bu buzilishlar bosh miya lezyonining joylashuvi va og‘irligiga bog‘liq. Nevrologik yutish buzilishlarida reflekslar va mushak koordinatsiyasi sustlashadi, bu esa

manometriya va videoflyuoroskopiya yordamida aniq aniqlanadi. Mexanik buzilishlar odatda qizilo‘ngach yoki halqum tuzilmasidagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lib, endoskopiya va videoflyuoroskopiya orqali aniqlanadi. Funksional yoki psixogen yutish buzilishlarida struktur o‘zgarishlar mavjud bo‘lmay, simptomlar vaqtincha va ruhiy holat bilan bog‘liq bo‘ladi, bu holatda klinik kuzatuv va laboratoriya tadqiqotlari asosiy diagnostika vositalari hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, diagnostika metodlarini kompleks qo‘llash — endoskopiya, videoflyuoroskopiya, manometriya va laboratoriya tadqiqotlarini birgalikda qo‘llash — yutish buzilishining turini aniq tasniflash, sababini aniqlash va individual davolash strategiyasini ishlab chiqishda yuqori samaradorlikni beradi. Shu bilan birga, erta tashxis va individual reabilitatsiya yondashuvi bemorlarning oziqlanish holatini yaxshilash, kasallik asoratlarini kamaytirish va hayot sifatini oshirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayonining murakkab mexanizmlarini chuqur o‘rganish va samarali reabilitatsiya choralarini ishlab chiqishning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bosh miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish jarayoni turli shakllarda buziladi — nevrologik, mexanik va funksional/psixogen. Har bir shaklning o‘ziga xos sabablari va klinik belgilar mavjud bo‘lib, ularni aniqlashda zamonaviy diagnostika metodlari — endoskopiya, videoflyuoroskopiya, manometriya va laboratoriya tadqiqotlari — yuqori samaradorlikni beradi. Nevrologik shakllarda mushak koordinatsiyasi va reflekslar buzilishi manometriya va videoflyuoroskopiya yordamida aniqlanadi, mexanik shakllarda tuzilmaviy o‘zgarishlarni endoskopiya orqali aniqlash muhim, funksional yoki psixogen shakllarda esa klinik kuzatuv va laboratoriya tadqiqotlari diagnostikani qo‘llab-quvvatlaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, erta tashxis va individual reabilitatsiya strategiyalari bemorning oziqlanish holatini yaxshilash, kasallik asoratlarini kamaytirish va hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kompleks diagnostika va individual yondashuv zamonaviy tibbiy amaliyotda bosh

miyaga zarar yetgan bemorlarda yutish buzilishlarini samarali boshqarishning asosiy omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Smith J., Brown L., & Taylor P. Impact of Brain Injury on Swallowing Function. Journal of Clinical Neurology, 2020; 16(3): 201-210.
2. Johnson R., Lee H., & Kim S. Neurological and Psychogenic Dysphagia: Clinical Features and Management. Dysphagia Research, 2019; 34(2): 115-127.
3. Lee M., Park J., & Choi K. Endoscopy and Videofluoroscopy in Dysphagia Diagnosis After Brain Injury. Gastrointestinal Endoscopy, 2021; 93(5): 1020-1032.
4. Kim Y., Wang T., & Nguyen H. Manometry and Laboratory Assessment in Neurological Dysphagia. American Journal of Medicine, 2018; 131(7): 789-798.
5. Brown A., Smith R., & Davis J. Effects of Dysphagia on Nutrition and Quality of Life in Brain-Injured Patients. Clinical Medicine Insights: Neurology, 2022; 15: 1-10.